

**BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ
ȘI APĂRAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI CONFESIONAL
LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA**

Ioan Munteanu

Cuvinte-cheie: lege școlară, control, Nicolae Popeea, Plan de învățământ, *Memorandum*

Politica școlară oficială a cercurilor guvernamentale din statul maghiar în perioada dualismului austro-ungar a fost marcată de o majoră contradicție. Pe de o parte, a fost evidentă tendința de modernizare a sistemului de instruire școlară, de extindere a instituției de învățământ, de orientare a procesului didactic pe coordonatele principiilor pedagogice europene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul veacului următor. Pe de altă parte, politica școlară oficială a inclus preocupări certe de subordonare a instituției de învățământ unor obiective de asimilare etnică și lingvistică a populațiilor nemaghiare. În mod sistematic s-au adoptat măsuri, de ordin legislativ sau administrativ, menite să asigure impunerea limbii maghiare prin sistemul de învățământ, să etatizeze rețeaua școlară, să blocheze procesul de afirmare a păturii intelectuale provenite din rândul altor popoare¹.

Realitatea menționată este convingător demonstrată de repetatele acte legislative privind procesul de învățământ adoptate în parlamentul maghiar până la declanșarea primului război mondial².

Legea școlară XXXVIII/1868 a statornicit principalele criterii după care au funcționat instituțiile școlare. Introducea în practica educațională două principii moderne:

- a) obligativitatea învățământului primar pentru copiii cu vârsta de 6-15 ani;
- b) dreptul părinților de a alege școala pentru fiii lor³.

A stabilit categoriile de instituții de învățământ. Limba de predare în școală era hotărâtă de susținătorii instituției respective. Recunoștea caracterul confesional al unor unități de învățământ. Se accepta dreptul de autonomie al Bisericii Ortodoxe Române în organizarea și administrarea școlilor confesionale cu limba română de predare. Cuprinsul Legii 38/1868 includea o serie de prevederi de nuanță liberală, dar și formulări interpretabile, care vor oferi în viitor posibilități de intensificare a controlului statului asupra procesului de învățământ și de extindere a orelor de predare în limba maghiară⁴. Anii care vor urma aduc noi acte legislative menite să amplifice

¹ S. Mândruț, *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților Partidului Național Român din Transilvania între anii 1905-1910*, Editura Fundația Culturală „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1995, p. 24.

² I. Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918. Școala. Educația*, vol. 3, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2008, p. 65-89.

³ *Ibidem*, p. 66.

⁴ *Ibidem*, p. 71.

intervenția autorităților de stat în activitățile desfășurate în școlile confesionale și să îngrădească procesul de instruire școlară în limbile nemaghiare.

În anul 1875 s-a inaugurat practica interzicerii manualelor școlare care nu corespundeau cu intențiile politice ale autorităților maghiare. Următoarele decenii vor fi marcate de interzicerea a zeci de manuale școlare destinate activităților didactice din școlile confesionale românești⁵. Scopul principal urmărit era limitarea autonomiei instituției de învățământ confesional și pregătirea condițiilor pentru statificarea acesteia. La 10 iunie 1876 a fost sancționată Legea XXVIII/1876⁶. Prevederile sale urmăreau restrângerea drepturilor recunoscute Bisericii Ortodoxe Române în administrarea școlilor confesionale cu limba maternă de predare. Deschidea calea unui amestec tot mai pronunțat din partea autorităților statului în problemele de activitate internă a școlilor confesionale. Regulamentul intern de funcționare trebuia stabilit de Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, ceea ce echivala cu o importantă știrbire a rolului Bisericii în administrarea acestor instituții de învățământ.

Politica oficială de folosire a instituției de învățământ ca instrument de impunere a limbii maghiare, de asimilare etnică și lingvistică, este inițiată prin Legea XVIII/1879, elaborată de ministrul A. Trefort. Limba maghiară devenea (art. 4) obiect „de studiu obligatoriu în toate școalele primare publice”. Învățătorii aflați în activitate (art. 3) erau obligați, ca în timp de 4 ani, să învețe limba maghiară „în așa grad încât să fie în stare a o preda în școalele primare”⁷. Cadrele didactice care, în cursul celor 4 ani, nu și-au însușit limba maghiară în măsură să o predea elevilor urmau a fi îndepărtați din învățământ. Niciun elev al Preparandiei nu putea primi diplomă de învățător dacă nu și-a însușit limba maghiară la nivelul cerinței de predare în școală⁸. Nerespectarea dispozițiilor din lege dădea dreptul autorităților să înlocuiască școala confesională cu școala comunală sau de stat cu predarea numai în limba maghiară.

Legea XXX/1883 impunea introducerea limbii maghiare, ca obiect de studiu, în Liceele reale și Gimnaziile cu predarea în limbile materne ale naționalităților⁹. Prevedea obligativitatea cadrelor didactice din aceste instituții de a cunoaște limba maghiară. Scopul urmărit era impunerea unui control mai sever al statului asupra procesului de învățământ din unitățile școlare respective. Ultimul deceniu din secolul al XIX-lea este marcat de adoptarea altor acte legislative, direcționate spre realizare obiectivelor politice ale guvernanților din statul maghiar. Legea XV/1891¹⁰

⁵ N. Bocșan, V. Leu, *Școală și comunitate în secolul al XIX-lea. Circularele școlare bănățene*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 42.

⁶ Se intitula „Despre autoritățile scolastice populare” cf. *Educatorul*, Oravița, V, 1913, nr. 9-10, octombrie-noiembrie, p. 180-187.

⁷ T.V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, vol. 6, Sibiu, 1910, p. 843-845.

⁸ *Ibidem*.

⁹ I. Munteanu, *Mișcarea națională din Banat. 1881-1918*, Editura Antib, Timișoara, 1994, p. 86

¹⁰ Intitulată „Legea azilelor de copii”.

hotărâre înființare grădinițelor de copii în localitățile țării și declanșarea procesului educațional în limba maghiară de la vârsta de 3 ani¹¹.

Consecințe multiple asupra învățământului confesional va avea aplicarea legii școlare XXVI/1893. Stabilea obligativitatea susținătorilor de școli confesionale de a asigura un salariu minim de 300 fl. pe an, locuință gratuită și ¼ jugăr de grădină fiecărui învățător titular într-o unitate de învățământ¹². Dacă, „din cauza sărăciei”, comunitatea confesională nu putea garanta acoperirea salariului minim, se îngăduia solicitarea unui ajutor de stat cu aprobarea Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică. Ajutorul se acorda cu impunerea unor condiții, care echivalau cu accentuarea controlului statului asupra școlilor confesionale¹³. În cazul că ajutorul solicitat depășea 60 fl. anual, numirea învățătorului depindea de aprobarea ministerului de resort. Un învățător considerat necorespunzător „din punct de vedere al statului”, putea fi respins și înlocuit cu alt cadru didactic. Când „o reclamă interese importante de stat” autoritățile puteau dispune ca școala confesională, care pretindea ajutorul menționat, să fie desființată și înlocuită cu școala de stat. Ministerul de resort dobânda dreptul de a solicita declanșarea „procedurii disciplinare” în cazul în care învățătorul era „învinuit că urmărește o direcțiune dușmănoasă statului”¹⁴. Legea a declanșat o profundă neliniște în rândul comunităților confesionale române, ortodoxe și greco-catolice. Acestea făceau mari sacrificii pentru susținerea materială a instituției de învățământ cu predarea în limba maternă, dar achitau și impozitele pentru bugetul țării, fără a pune condiții, buget din care urma să se asigure, condiționat, ajutorul de stat. Exprimă limpede starea de spirit a populației românești Episcopul Nicolae Popeea în discursul acuzator ținut în Casa magnaților: „Nu atât instrucțiunea, ori îmbunătățirea salarelor învățătoarești, ci altceva este la mijloc, anume curentul acela... care, judecând după toate presemnele, nu poate fi altul decât asimilarea ori maghiarizarea naționalităților nemaghiare”¹⁵.

Primul deceniu din secolul al XX-lea înregistrează noi acțiuni cu caracter legislativ care vor accentua tendințele de asimilare etnică și lingvistică, implementate prin politica oficialităților guvernamentale maghiare. În 20 octombrie 1904, Ministrul de Culte și Instrucțiune Publică, Albert Berzeviczy prezintă dietei un nou proiect de lege școlară. Se integra deplin în politica școlară a oficialităților maghiare și se propunea modificarea legilor școlare din anii 1868 și 1876¹⁶. Pentru a înțelege corect atitudinea adoptată de Biserica Ortodoxă Română vom prezenta principalele prevederi ale proiectului:

– Toți părinții să-și dea copiii în mod regulat „la școala publică elementară poporală de toate zilele” de la împlinirea vârstei de 6 ani până la împlinirea a 12 ani de viață. Între 12-15 ani vor urma „cursul de repetiție de la școala poporală

¹¹ T.V. Păcățian, *Cartea de aur...*, vol. 7, Sibiu, 1913, p. 428-429.

¹² *Foaia Diecezană*, Caransebeș, VIII, 1893, nr. 44, 31 octombrie/12 noiembrie, p. 3-4.

¹³ Idem.

¹⁴ Detalieri la I. Munteanu, *Banatul istoric...*, vol. 3, p. 78-80.

¹⁵ T.V. Păcățian, *Cartea de aur...*, vol. 7, Sibiu, 1913, p. 616.

¹⁶ Proiectul este publicat integral în *Foaia Diecezană*, cu precizarea că „amenință cu moartea școalele noastre confesionale”.

elementară”¹⁷. Copilul care nu și-a însușit cunoștințele necesare în cele 6 clase primare putea să prelungească cu încă un an frecventarea școlii. Se admitea instruirea unor copii „pe cale privată”, cu condiția susținerii anuale a unui examen la o școală publică populară primară. Erau scutiți de a cerceta școala „pe vreme mai scurtă sau mai lungă”, pe baza unui certificat medical, copiii „care pățimesc de boală lipicioasă ori de alienație mintală, cum și cei tâmpiți la minte, incapabili de a învăța”¹⁸. Părinții acestor copii erau datori să-i instruiască la școli speciale. Procedura față de neglijarea cercetării școlii se reglementa, prin Ordonanță, de Ministrul de Culte și Instrucție Publică și devenea obligatorie pentru toate instituțiile de învățământ primar, indiferent de caracterul acestora. Se interzicea¹⁹ înființarea și susținerea unor „școli clandestine”, adică a unei unități școlare (confesionale, comunale, particulare) care nu posedă autorizație de funcționare.

– Părinții, epitropii, stăpânii care nu asigurau prezența regulată a copiilor la școală, întâi erau atenționați în scris din partea primăriei, apoi, de două ori, erau amendați. După aplicarea a două amenzi, în caz că nu trimiteau copiii la școală, se considera comiterea unui „act de transgresiune” și se aplica o amendă de 60 de coroane, care era achitată în bani sau transformată în muncă publică. Nerespectarea acestei dispoziții se pedepsea cu închisoarea pe diferite termene²⁰. În comunele mari, cu populație ocupată în agricultură, cu acordul primăriei locale, elevii trecuți de 10 ani puteau urma cursurile școlare numai dimineața sau cu disciplinele concentrate în două zile din săptămână.

– Articolul 14 stipula modul de efectuare a predării disciplinelor de învățământ în rețeaua școlară populară primară. În instituțiile finanțate de stat se vor „preda toate obiectele în limba maghiară”, excepție făcea predarea religiei, care se putea realiza și în limba maternă a elevului. În celelalte categorii de unități școlare „limba de propunere” era stabilită de susținătorii instituției de învățământ. Proiectul de lege includea următoarea *condiționare*: dacă într-o școală primară populară cu limba de predare nemaghiară „limba maternă a cel puțin 20% din totalitatea elevilor înscriși e cea maghiară, ori dacă dintre toți elevii cel puțin 20 se declară a fi de limbă maternă maghiară, este a se întrebuița și limba maghiară ca limbă de propunere”²¹. Condiționarea menționată deschidea calea unor presiuni directe din partea autorităților pentru a impune predarea disciplinelor de învățământ în limba maghiară, pentru a limita instruirea elevilor în limba maternă. Este unul dintre motivele care au provocat mare îngrijorare în rândul comunităților românești ortodoxe și greco-catolice și care justifică atitudinea fermă de respingere din partea Bisericii Ortodoxe Române. Constituia, practic, un grav atentat asupra dreptului susținătorilor școlilor confesionale de a stabili limba de predare a obiectelor de învățământ. Se adăuga și

¹⁷ *Foia Diecezană*, Caransebeș, XIX, 1904, nr. 43, 24 octombrie/6 noiembrie, p. 1.

¹⁸ *Idem*.

¹⁹ *Idem*.

²⁰ *Idem*, p. 2

²¹ *Idem*.

faptul că în cursul de repetiție al tuturor școlilor populare limba de propunere era exclusiv cea maghiară²².

– Articolul 15 conținea următoarea *precizare*: instruirea obligatorie în limba maghiară, în toate școlile în care limba de propunere nu este în principal cea maghiară, se va realiza „în așa măsură ca elevii de limbă maternă nemaghiară să-și însușească limba maghiară în cei 6 ani ai cercetării zilnice a școlii elementare populare atât de bine, ca, corespunzător raporturilor lor de viață, să-și poată exprima unguerește gândurile, să poată ceti, scrie și socoti fluent unguerește”²³. Planul de învățământ și numărul de ore săptămânale destinate disciplinei de limba maghiară se stabilea de Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică. Deveneau obligatorii, indiferent de caracterul instituției școlare.

– Cu excepția școlilor de stat, în celelalte unități de învățământ popular primar, conducerea acestora (susținătorii materiali) stabilea: planul de învățământ, manualele utilizate, sistemul de predare, nivelul cunoștințelor transmise elevilor. Toate aceste trebuiau însă aprobate de Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică (art. 17 și 18)²⁴. Manualele școlare trebuiau prezentate Ministerului respectiv, pentru verificare spre a nu conține „teze contrare statului și legilor, ori de acelea, care pot să stârnească în elev ură față de patria maghiară și față de alți membrii ai națiunii”²⁵. Ministerul avea dreptul să le interzică întrebuințarea.

– Un învățător putea să instruiască cel mult 80 de elevi. Ministerul de resort putea însă aproba și instruirea unui număr mai mare de elevi dacă sala de învățământ utilizată îngăduia și nu exista posibilitatea înființării altei clase.

– Cursurile de repetiție preconizau aprofundarea cunoștințelor de cultură generală, însușirea de cunoștințe legate de practicarea economiei agrare (băieții), economiei de casă (fetele), comerțului și industriei (meșteșugurii)²⁶. Pregătirea se efectua în 7 ore pe săptămână, pe timp de iarnă, și 4 ore pe săptămână în restul perioadei. Se desfășura în localul școlii populare primare. Pe lângă cunoștințele menționate, o oră pe săptămână era destinată practicării gimnasticii, iar o oră se preda religia în zilele de duminică. Învățătorii de la școlile de stat, comunale și cei de la școlile confesionale, care primeau ajutor de stat, nu erau retribuiți pentru activitatea la cursurile de repetiție²⁷. Nu puteau însă fi obligați la mai mult de 36 de ore de activitate școlară pe săptămână.

– Planul de învățământ la cursurile de repetiție era stabilit de Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, în colaborare cu alte ministere (Agricultură, Industrie, Comerț, Apărare). Instruirea cursanților era gratuită²⁸.

Articolele 33-47 conțin precizări amănunțite referitoare la *salarizarea* corpului didactic. Salariul minim prevăzut pentru un învățător ordinar (titular) era de 800

²² Idem.

²³ Idem.

²⁴ Idem, p. 3.

²⁵ Idem.

²⁶ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XIX, 1904, nr. 44, din 31 octombrie/12 noiembrie, p. 3.

²⁷ Idem.

²⁸ Idem, p. 4.

coroane pe an și 600 coroane pe an pentru un candidat de învățător. Se mai adăuga locuință gratuită (cel puțin două camere, bucatărie, dependințe), un sfert de jugăr teren pentru grădină și cel mult 6 cuincuenale²⁹, în valoare de 100 coroane fiecare³⁰. Era o sumă importantă care, cu siguranță, putea să asigure condiții de viață mulțumitoare unei familii de învățători. Se impune, totuși, o abordare mai pătrunzătoare. Nu se poate nega această intenție a proiectului de lege de a stimula stabilitatea și interesul cadrelor didactice pentru realizarea corespunzătoare a procesului de învățământ. Prevederile sale atestă însă și certe obiective politice. Oficialitățile statului cunoșteau bine marile dificultăți de care se loveau numeroase comunități comunale pentru asigurarea salariului minim de 300 fl. (600 coroane) stabilit prin Legea din 1893. Creșterea salariului minim al corpului didactic cu încă 200 coroane anual accentua aceste dificultăți, mai cu seamă că foarte multe comunități din localitățile rurale mici și mijlocii aveau restrânse resurse financiare și posibilități reduse de susținere materială a școlilor confesionale și comunale. În această situație, practic, *erau obligate* să recurgă la solicitarea unui ajutor de la bugetul statului, constituit și din impozitele sau taxele achitate de comunitățile respective. Nu poate fi omis faptul că proiectul de lege a vizat și subminarea mișcării naționale românești din Banat și Transilvania, aflată în puternică afirmare la începutul secolului al XX-lea. În opinia guvernanților maghiari, sporirea salariului învățătorilor va echivala cu o creștere a obligațiilor financiare ale comunităților confesionale, cu impunerea acestora la o povară suplimentară. Se intenționa ca această situație reală să determine tensiuni între învățătorii români și membrii confesiunilor ortodoxe, să zdruncine legăturile multiple statornicite între slujitorii școlilor și comunitățile respective. Pe această cale se urmărea scăderea prestigiului cadrelor didactice și a influenței acestora în rândul populației românești. Autoritățile maghiare aveau în vedere faptul că învățătorii erau printre cei mai importanți militanți în cadrul mișcării naționale și apărătorii consecvenți ai drepturilor locuitorilor. Subminarea poziției învățătorilor în lumea românească a comunităților rurale, însemna, de fapt, o lovitură dată mișcării naționale, luptei românilor pentru drepturi cetățenești. Confirmă aceste realități includerea în proiectul de lege a unor condiții, cu implicații politice, pentru acordarea ajutorului de stat școlilor solicitante.

– În cazul că susținătorii școlilor confesionale sau comunale, „în urma sărăciei stabilite oficial”³¹ nu erau în stare să achite salariul minim de 800 coroane, plus cuincuenale, aveau dreptul să solicite „prin comisiunea administrativă, ajutor de stat pentru acoperirea lipsei”³². Ajutorul se acorda pe baza unui certificat dat de autoritățile locale privind „starea materială a comunității bisericești”, certificat aprobat de prim pretorul cercual. Fiecare învățător, pentru care se pretinde ajutor de la stat, trebuia să dovedească că este în stare „să instrueze în limba maghiară”³³. Comisiunea școlară are obligația să asigure ca învățătorul respectiv să instruiască zilnic cel puțin 30 de elevi³⁴.

²⁹ Sumă de bani acordată din 5 în 5 ani ca bonificație de vechime.

³⁰ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XIX, 1904, nr. 44, în 31 octombrie/12 noiembrie, p. 4.

³¹ *Idem*, p. 5.

³² *Idem*.

³³ *Idem*.

³⁴ *Idem*.

– Întregirea salariului minim, prin ajutor de la bugetul statului, cu o sumă care depășește 120 coroane, implică acceptarea învățătorului respectiv „de la aprobarea Ministrului de Culte și Instrucțiune”. La o școală confesională care primește ajutor de stat, un nou învățător pentru acest post va fi „numit din partea Ministrului de Culte și Instrucțiune”. Existența unei școli de stat într-o localitate condiționa acordarea ajutorului pentru o instituție de învățământ confesional, numai în cazul în care școala de stat nu dispunea de spațiul necesar instruirii tuturor elevilor³⁵. La școlile elementare populare primare, decizia finală privind alegerea învățătorilor, care au salarii întregite de la stat, aparține³⁶ „cercului de competență al Ministrului de Culte și Instrucțiune”.

– Grave și multiple consecințe pentru activitatea învățătorilor de la școlile confesionale cu limba de predare maternă nemaghiară erau prevederile articolului 49, referitoare la procedura disciplinară aplicată cadrelor didactice. Aceasta era efectuată de Comisiunea administrativă, adică de autoritatea de stat. Se aplica indiferent de primirea sau refuzarea ajutorului de stat. Avea în vedere o serie de motive pentru declanșarea cercetării³⁷. Spre exemplu: învățătorul a neglijat instruirea elevilor în limba maghiară. Dacă neglijarea nu a fost intenționată și s-a datorat insuficienței pregătirii a învățătorului, atunci se dispunea pensionarea sa. În cazul că era vorba „de vreo faptă punibilă (crimă, delict de transgresiune), comisiunea administrativă încredința cauza autorităților penale”. Rezultatul pregătirii elevilor în cunoașterea limbii maghiare trebuia constat de inspectorul școlar sau substitutul acestuia. Comisiunea administrativă avea dreptul să decidă suspendarea din activitate a învățătorului cercetat disciplinar sau să hotărască suspendarea ajutorului primit de la stat. Pe postul devenit astfel vacant, Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică numea un alt învățător, fără să consulte susținătorii de drept ai instituției școlare în cauză³⁸. Dacă la o școală confesională un învățător a fost de două ori sancționat în baza articolului 49, atunci Ministerul putea decide încetarea activității acestei unități de învățământ și înlocuirea ei cu școala de stat. Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică dobânda dreptul să ordone unei autorități școlare confesionale începerea cercetării disciplinare asupra unui învățător cu salariul întregit prin ajutor de stat, chiar și în cazul neîncadrării în cerințele articolului 49³⁹.

– Învățătorii de la toate școlile populare primare erau obligați să depună un jurământ în fața autorităților școlare, prin care să-și arate voința de a fi cu credință „față de patria ungară și legile ei sancționate”⁴⁰. Cadrele didactice puteau fi numite la o școală comunală sau confesională numai după susținerea examenului, în fața unei comisii numite de autoritățile de stat, pentru a dovedi calificarea necesară în predarea limbii maghiare.

Luând în considerare componentele de ordin politic implementate în conținutul

³⁵ Idem.

³⁶ Idem.

³⁷ Idem, p. 6.

³⁸ Idem.

³⁹ Idem.

⁴⁰ Idem, p. 7.

proiectului de lege deducem consecințele grave pe care le putea avea asupra școlilor cu predarea în limba maternă nemaghiară. Deși întreținerea acestor instituții de învățământ era lăsată pe mai departe în seama contribuției materiale directe a comunităților confesionale ortodoxe sau greco-catolice, autoritățile maghiare și-au atribuit dreptul de a aproba planurile de învățământ, manualele utilizate, de a le inspecta și controla activitatea, de a pedepsi disciplinar învățătorii, a numi sau înlătura din post personalul didactic. Prevederile proiectului de lege încălcau cu duritate dreptul de autonomie al Bisericii Ortodoxe Române în coordonarea activității școlilor confesionale, deschidea calea abuzurilor din partea autorităților, asigurau un mijloc de permanentă presiune asupra slujitorilor școlilor naționale⁴¹.

Urmărind să grăbească trecerea proiectului prin Dietă cu aprobarea Împăratului a fost prezentat Comisiei de resort din parlament. Guvernul maghiar convoacă la Budapesta pentru 27 mai 1904, o consfătuire cu principalii factori politici și bisericești. Era un act formal, întrucât textul proiectului a fost trimis mitropolitului Ioan Mețianu într-un singur exemplar și doar cu 8 zile înainte de consfătuire. Mitropolitul îl informează, printr-o scrisoare pe episcopul Nicolae Popea al Caransebeșului precizând că proiectul respectiv pune „școalelor noastre piatra mormântală” și nu poate fi analizat doar în 8 zile⁴². Mitropolitul propune ca membrii Episcopatului român să se prezinte la ministrul Berzeviczy pentru „a-i arăta situațiunea dificilă prin convocare prea pripită” a consfătuirii⁴³. Intuind poziția guvernului maghiar, mitropolitul convoacă o consfătuire a factorilor răspunzători de îndrumarea învățământului confesional ortodox. Se desfășoară la Budapesta în zilele de 25-26 mai 1904. Participă mitropolitul Ioan Mețianu, episcopii Nicolae Popea, Ioan I. Papp (Arad), Leontin Simionescu (secretar mitropolitan), Vasile Goldiș (secretar consistorial), Nicolae Zigre (secretar consistorial), Patriciu Dragalina (director la Institutul Teologic și Pedagogic din Caransebeș). Stabilesc o poziție comună, care să fie afirmată la consfătuirea ministerială din 27 mai. Mitropolitul, însoțit de cei 2 episcopi, se prezintă în audiență (26 mai) la primul ministru ungar și la ministrul Berzeviczy. Cu demnitate declară: „proiectul de lege pentru reformarea învățământului public poporal... este foarte jignitor pentru Biserica și școala noastră”⁴⁴. Au solicitat stabilirea unui termen rațional pentru analiza acestuia, în vederea precizării „îngrijorărilor” ce le cauzează națiunii române și formulării propunerilor concrete menite să la înlăture. Solicitarea a fost respinsă.

La consfătuirea din 27 mai 1904, organizată de guvern, au participat doar reprezentanții Bisericii: mitropoliții Ioan Mețianu și Victor Mihali; episcopii Nicolae Popea și Ioan I. Papp⁴⁵. Atitudinea lor a fost fermă și în deplină concordanță cu

⁴¹ I. Munteanu, *Apărarea învățământului românesc – obiectiv major al mișcării naționale la începutul veacului al XX-lea*, în *Apulum*, vol. 23, Alba Iulia, 1986, p. 340.

⁴² Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Caransebeș (AEOR), *Fond Școlare*, act 126/1904; act nr. 1752. Precizăm că până în primii ani după 1990, actele Episcopiei Caransebeș au fost depozitate la Mitropolia Banatului din Timișoara. Aici le-am cercetat.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Telegraful Român*, Sibiu, LII, 1904, nr. 53, din 20 mai /2 iunie, p. 2.

⁴⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, LXII, 1904 din 26 mai și 2 iunie.

interesul național. Condamnă noua acțiune a guvernului maghiar de „a scoate cu desăvârșire afacerea școlară din cercul de competență al autonomiei confesionale” statornicită prin intermediul Bisericii. În schimb, proiectul de lege lasă pe seama românilor „numai datorința” susținerii materiale a instituției de învățământ confesional. Prin prevederile proiectului – subliniază conducătorii Bisericii Române – școala confesională este pusă în situație dificilă din punct de vedere pedagogic și îi este limitată capacitatea instructivă⁴⁶. Delegația conducătorilor Bisericii Române, respinge proiectul de lege și susține că acesta constituie o amenințare extrem de gravă față de cultura și limba națională.

Atitudinea fermă a conducătorilor Bisericii Ortodoxe Române va avea un puternic ecou în rândurile populației românești din Banat și Transilvania. Ziarele publică cuvântările celor doi mitropoliți; locuitorii din numeroase așezări își exprimă solidaritatea cu poziția ierarhilor români⁴⁷. Consistoriul Diecezan Caransebeș le aduce mulțumiri pentru „pașii întreprinși în cauza proiectului de lege al guvernului”. Consistoriu Diecezan Arad apreciază, în 2 iunie 1904, cu „deplină mulțumire demersurile ce Episcopatul le-a întreprins”⁴⁸.

Susținerea hotărâtă din partea populației determină Episcopatul român să-și amplifice protestul față de proiectul de lege al ministrului Berzeviczy. În 19 iulie 1904, înaintează Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică un amplu și documentat *Memorandum*. Conținutul său reprezintă o vehementă condamnare a politicii școlare promovate de oficialitățile maghiare și o viguroasă susținere a dreptului națiunii române de instruire în limba maternă. Biserica Ortodoxă Română își afirmă cu demnitate poziția de apărătoare a învățământului național. Pentru a argumenta această afirmație, prezentăm principalele idei dezvoltate în cuprinsul importantului document istoric menționat. Presa românească publică integral *Memorandumul*⁴⁹.

Legea XX/1848 și legea 38/1868 au recunoscut dreptul ortodocșilor de a dispune de afacerile lor școlare și religioase, de a-și conduce ei înșiși chestiunile școlare. Împăratul a sancționat, la 28 mai 1869, Statutul Organic al Bisericii Greco-Orientale Române din Ungaria prin care Biserica Ortodoxă Română dobânda dreptul de a înființa și susține școli confesionale, de a alege cadrele didactice, fără amestec străin, de a stabili planul de învățământ și manualele școlare, de a-și califica personalul didactic necesar. Toate aceste drepturi recunoscute sunt vătămăte prin proiectul de lege Berzeviczy⁵⁰.

Memorandumul Episcopatului Ortodox Român abordează în profunzime dispozițiile din proiectul de lege prin care oficialitățile guvernante urmăreau să îngreădească drepturile autonome ale Bisericii în coordonarea școlilor confesionale și să limiteze învățământul cu predarea în limba maternă nemaghiară. Comisiunea

⁴⁶ *Telegraful Român*, Sibiu, LII, 1904, nr. 53 din 20 mai/2 iunie, p. 2.

⁴⁷ I. Munteanu, *Apărarea învățământului românesc...*, p. 341.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XIX, 1904, nr. 45 din 7 noiembrie, p. 1-6; nr. 46 din 14 noiembrie, p. 1-2.

⁵⁰ *Idem*, nr. 45 din 7 noiembrie, p. 1.

administrativă primește dreptul ca în contra învățătorilor confesionali „să pună în curgere proces disciplinar și să-i amoveze pe aceia din posturile lor”⁵¹. Se înfăptuiește astfel „invalidarea”⁵² totală a drepturilor autorității profesionale. Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică numește noul învățător în locul celui îndepărtat prin sentința comisiei administrative. Această dispoziție „face iluzoriu dreptul autorității profesionale de a-și alege învățători și tot odată dă rămă acel principiu cardinal al autonomiei noastre bisericești că toate stațiunile (posturile) preoțești și învățătoarești se îndeplinesc prin alegere”⁵³. Toate legile școlare recunosc „confesiunilor dreptul de a stabili limba de propunere în școlile susținute din puterile lor”. Acest drept este încălcat prin dispoziția folosirii în predare a limbii maghiare în unitățile școlare în care 20% din elevi se declară de această limbă maternă.

Episcopatul Român condamnă faptul că prin proiectul de lege se voiește „nimicirea celui drept sfânt al Bisericii”⁵⁴ de a dispune în privința instruirii religioase a elevilor săi. Biserica Greco-Ortodoxă Română consideră că predarea religiei nu se poate realiza decât „numai în limba românească, adică în limba aceea care constituie condițiunea de existență a acestei Bisericii”⁵⁵. Se precizează cu fermitate că proiectul de lege depășește cercul de competență în problemele învățământului. De aceea Biserica Ortodoxă Română „sub nicio împrejurare instruirea religioasă nu o poate face în altă limbă, decât numai în limba românească”⁵⁶. Din conținutul *Memorandului* rezultă o respingere categorică a următoarelor prevederi din proiectul de lege: dreptul comisariatului ministerial de a pune întrebări la examenul de calificare al învățătorilor; transferarea acestui examen în atribuția unei comisii de stat; dreptul Ministerului de resort de a aproba ca un învățător să instruiască mai mult de 80 elevi, ceea ce „va vătăma cercul de competență al autorităților profesionale”; predarea literaturii maghiare în limba maghiară la Institutele pedagogice, „care dispozițiune se află în contrarietate cu principiul fundamental” de stabilire a limbii de propunere de către susținătorii școlii⁵⁷.

Episcopatul Român afirmă că refuză să accepte prevederile din proiectul de lege care încălcă autonomia Bisericii în rezolvarea afacerilor școlare: dreptul Ministerului de a stabili procedura examenului de calificare a cadrelor didactice; impunerea aprobării planului de învățământ de către Minister; numirea învățătorilor de către Minister la școlile care primesc ajutor de la stat. Proiectul de lege, se subliniază în *Memorandum*, scoate „cu desăvârșire afacerile școlare din cercul de competență al confesiunilor și acestora nu le lasă alt drept decât să contribuie materialicește la susținerea școlilor, care se numesc profesionale, dar care de fapt ajung cu desăvârșire sub dispozițiunea statului”⁵⁸.

⁵¹ Idem, p. 1.

⁵² În sensul de: se anulează; se înlătură.

⁵³ *Foia Diecezană*, Caransebeș, XIX, 1904, nr. 45, 7 noiembrie, p. 1.

⁵⁴ Idem, p. 2.

⁵⁵ Idem.

⁵⁶ Idem.

⁵⁷ Idem.

⁵⁸ Idem.

Dispozițiile incluse în proiectul de lege vatămă autonomia Bisericii Ortodoxe și prin faptul că „sunt în contrarietate chiar și cu principiile fundamentale ale științei pedagogice”⁵⁹. Nu urmăresc ca școala să dea țării cetățeni religioși, morali, cinstiți și folositori, ci doar să impună „însușirea desăvârșită a limbii maghiare”. Scopul acesta nu se poate ajunge. Aplicarea acestei măsuri va avea ca rezultat doar sistarea activității la un mare număr de unități școlare. Dacă un învățător își propune să realizeze obiectivul respectiv va fi nevoit să neglijeze celelalte discipline de învățământ, va instrui elevi care, poate, vor cunoaște pe jumătate limba maghiară, dar „de altfel vor rămânea pe deplin incultți și astfel accesibili pentru toate relele”⁶⁰. Cu excepția limbii materne, se preciza în *Memorand*, însușirea desăvârșită a altei limbi în școala poporală „este în absolută imposibilitate și pretensiunea aceasta se opune principiilor fundamentale ale pedagogiei”⁶¹. O tristă urmare a pretenției respective va fi nesiguranța învățătorului în activitatea sa. Dacă neglijează predarea celorlalte discipline va fi sancționat de autoritatea confesională, iar dacă neglijează învățarea limbii maghiare va fi destituit de comisiunea administrativă din învățământ.

Cerința ca Ministrul de Culte și Instrucțiune Publică să aprobe planul de învățământ este contrară principiului didactic privitor la unitatea acestuia. Stabilirea procedurii de calificare a învățătorilor de către Minister duce la o imposibilitate pedagogică. Cel mai mare defect al proiectului de lege se află în „împrejurarea că face școala poporală, uniformă pentru țara întreagă”⁶². Se apreciază că „altă școală le trebuie copiilor de la oraș, alta sătenilor de la pustă și iarăși alta cătunelor mici din locurile muntoase”⁶³.

Proiectul de lege elaborat de ministru Berzeviczy va crea stări imposibile din punct de vedere administrativ, susțin autorii *Memorandului*. Școlile confesionale se vor afla sub îndrumarea și controlul: autorității confesionale, ministrului, comisiunii administrative, inspectorului școlar. Fiecare dintre aceste autorități poate face presiuni și ingerințe în activitățile de învățământ⁶⁴. La rândul său, învățătorul se află subordonat față de trei foruri disciplinare: Ministerul, comisiunea administrativă, autoritatea confesională. Fiecare acționează independent, astfel că dascălul se află mereu între raporturi pline de primejdie⁶⁵.

Conducătorii Bisericii Ortodoxe Române nu resping cerința ca în școala confesională elevii să învețe limba oficială a statului, limba maghiară. Precizează în *Memorandum* că toate criticile și refuzurile formulate nu pornesc „din antipatie pentru limba ungurească”⁶⁶. Învinuirile aduse de autorități le consideră nedrepte. Există preocupare pentru instruirea elevilor în vederea cunoașterii limbii maghiare, însă în limita posibilităților oferite de școala poporală primară. Învățarea acestei

⁵⁹ Idem.

⁶⁰ Idem, p. 3.

⁶¹ Idem.

⁶² Idem, p. 4.

⁶³ Idem.

⁶⁴ Idem, p. 5.

⁶⁵ Idem.

⁶⁶ Idem, p. 4.

limbi, peste posibilitățile din școală, nu poate fi impusă nici prin adoptarea a o mie de legi. Episcopatul Român aprobă intenția de îmbunătățire a stării materiale a corpului didactic prin posibilitatea de a primi ajutor din partea statului. Respinge însă *prețul* pe care școala confesională trebuie să-l plătească pentru acest ajutor, anume „jertfirea drepturilor firești ale confesiunilor”⁶⁷.

În partea finală a *Memorandumului*, Episcopatul Ortodox Român solicită ca proiectul de lege să fie retras din dezbaterile Dietei sau schimbate prevederile sale, astfel ca toate drepturile Bisericii și școlilor confesionale „să rămână nealterate”⁶⁸. Importantul act elaborat de Episcopat se încheie cu cuvintele: Biserica și poporul român își va îndeplini toate datorințele sale „dar limba sa nu o va părăsi, căci este despre dânsul că mai mult își iubește limba decât viața”⁶⁹.

Conduita demnă a conducătorilor Bisericii Ortodoxe Române și voința lor de a apăra dreptul românilor de instruire în școli confesionale cu predarea în limba maternă declanșează un adevărat val de solidaritate națională⁷⁰. Ziarele românești publică articole de susținere publică a poziției Episcopatului; sunt redactate memorii de adeziune. De la nivelul elitelor, acțiunile se extind spre categoriile largi ale populației. Redactorii ziarului „Drapelul” din Lugoj își informau cititorii că adevăratul scop al proiectului ministrului Berzeviczy era punerea școlii în serviciul de maghiarizare pentru „a stinge în popor conștiința naționalității proprii și a o înlocui cu una străină”⁷¹. Precizau că realizarea unei limbi unitare într-un stat multinațional nu se va putea realiza prin școala populară. Locuitorii din Sănnicolaul Mare și comunele învecinate condamna public proiectul de lege și își exprimă solidaritatea cu conducătorii Bisericii Ortodoxe⁷². Adunări similare sunt organizate la Vârșeț⁷³, Becicherecul Mare⁷⁴ și în alte localități bănățene.

Proiectul de lege elaborat de ministrul Berzeviczy nu a fost adoptat. Dieta maghiară a fost dizolvată spre sfârșitul anului 1904, ceea ce a împiedicat votarea și aprobarea sa. O mare parte din dispozițiile inserate în cele 94 articole vor fi preluate și încorporate în Legile Apponyi din anul 1907. Conținutul proiectului de lege atestă însă cu claritate obiectivele reale urmărite de cercurile guvernante maghiare prin politica școlară. Rezultatele au fost minore. Populația ortodoxă românească, cât și cea de confesiune greco-catolică, va accepta să facă alte sacrificii materiale pentru a susține școala confesională cu predarea în limba maternă. Numărul școlilor confesionale române, aparținând de Episcopia Ortodoxă a Caransebeșului, a scăzut doar cu patru unități, de la 233 instituții în anul 1903 la 229 în 1913⁷⁵. La nivelul

⁶⁷ Idem, p. 5.

⁶⁸ Idem, p. 6.

⁶⁹ Idem, XIX, 1904, nr. 46, 14 noiembrie, p. 2.

⁷⁰ I. Munteanu, *Banatul istoric...*, vol. 3, p. 110-112.

⁷¹ *Drapelul*, Lugoj, IV, 1904, nr. 59, 22 mai/4 iunie, p. 1.

⁷² *Tribuna*, Arad, VIII, 1904, 20 noiembrie/3 decembrie, p. 1.

⁷³ *Drapelul*, Lugoj, IV, 1904, nr. 128, 2/15 noiembrie, p. 2.

⁷⁴ Idem, IV, 1904, nr. 123, 21 octombrie/3noiembrie, p. 2.

⁷⁵ I. Munteanu, *Banatul istoric...*, vol. 3, p. 213.

întregului Banat istoric, numărul acestor instituții a scăzut între anii 1904-1908 de la 398 la 396 unități⁷⁶. A eșuat și încercarea de subminare a mișcării naționale⁷⁷.

Atitudinea conducătorilor Bisericii Ortodoxe și a școlilor confesionale, ampla solidaritate populară generată de poziția lor dâră în fața autorităților guvernante, a prilejuit o nouă afirmare a luptei românilor pentru realizarea dezideratelor naționale.

*The Romanian Orthodox Church and the Protection
of Confessional Education in the Beginning of the XXth Century*

(Abstract)

Keywords: school law, control, Nicolae Popoș, teaching plan, Memorandum

The author discusses the Hungarian legislation which included restrictive conditions regarding Romanian confessional education, threatened with being abolished. Supported by the Romanian printing-press and people as well, the leadership of the Romanian Orthodox Church proved a firm and dignified resistance to the legislative project proposed by minister Berzeviczy. In 1904 this project was blamed by the Romanian Orthodox Episcopal Office in a *Memorandum*. Even if its articles had not been approved, they were later inserted in the Apponyi Laws (1907).

⁷⁶ *Ibidem*, p. 210.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 465-514.